

Stanislav Brouček: „Českoslovenství“ na Tasmánii

Záměrem tohoto příspěvku je poodhalení *odloučeného* světa krajanství čili prožívaného českoslovenství na Tasmánii. Činím tak především na základě písemných materiálů (spolkového archivu Sdružení Čechů a Slováků v Hobartu, který uspořádal jeho bývalý předseda Jozef Gala), dále pak na základě písemností jednotlivých krajanů a jejich rukopisných nebo publikovaných pamětí a konečně živých rozhovorů s krajanými a také na základě dosavadní literatury.

Pro označení skupiny lidí pocházejících z bývalého Československa a žijících na Tasmánii lze směle použít celou škálu pojmenování: krajané, Češi a Slováci, Čechoslováci, emigranti, exulanti, neboť oni sami si s těmito termíny nedělají příliš mnoho starostí. Vycházím tak z jejich názorové pozice, v níž jsou pro jejich skupinovou identitu důležité dvě roviny:

- stejný původ z jedné země.
- a stejné či podobné starosti při adaptaci po přesídlení.

Pro krajaný, Čechy a Slováký na Tasmánii, se nejlépe hodí termín *individuální funkční samostatnost*. Do značné míry je to důsledek ostrovního způsobu života na opačném konci světa. K tomu se sluší přidat téměř maximální zeměpisnou vzdálenost od událostí po druhé světové válce ve středoevropském prostoru, odkud tito lidé odešli, a trávili tak svůj čas zaujatým naplňováním nových možností k životu. Vzdálenost od původního domova sice neeliminovála pocitové problémy vzniklé přesídlením, avšak vyvolávala v nich převažující vjem, který mnozí z nich nazývají *bezpečím*. Co ale zároveň upoutá právě přicházejícího vnějšího pozorovatele a co pak vévodí nad ostatními dojmy posbíranými třeba při několikátýdenním pobytu mezi nimi, jako v mém případě na podzim roku 2007, je obsah jejich výpovědí. V jejich vyprávěních se jen výjimečně setkáme s principem ostrých výhrad prováděných třeba jako nesmlouvavá kritika politického vývoje v Československu po roce 1989.

Snad proto v zemi obrovitých stromů nebo d'ábla medvědotitého, známého jako tasmánský čert, nikomu nevádí nazývat sebe sama krajaný, což se stává pro některé exulanty v jiných státech nepřijatelným až dehonestujícím pojmenováním Čechů v cizině. Známa jsou především ohrazení proti tomuto termínu u exulantů

z USA: při různých setkáních zahraničních Čechů se tak vyjádřil např. Míla Rechcíg ml.

K tématu českých a slovenských emigrantů (exulantů) na Tasmánii můžeme přistupovat z dvojí úrovně pohledu. Jednak je třeba respektovat všechna specifika jejich migračního transferu. To znamená, že předpokládáme v jejich pozdějších integračních postojích na australské půdě doznívání vlivu mimořádně silných zážitků odchodu (útěku, exodu či úniku ze závazku) z ČSR po únoru 1948 (podobné to bylo s vlnou po srpnu 1968) přes rakouské, německé či italské utečenecké lágry až po usazení v Austrálii, tak jak to dokládají samotní krajané ve svých vzpomínkách.

Druhá úroveň pohledu míří za poznáním jejich situace v rámci australských (speciálně tasmánských) politických, ekonomických a společenských podmínek. Jedná se tak o poměrně individuálně variovaný způsob obrany přinesených hodnot a zároveň hledání či využívání existenčních podmínek. To znamená šance konzumovat pocity svobody v mimořádně velkém a tudíž málo kontrolovatelném prostoru, ale zároveň také svobody bez přímého státního dohledu v politickém, ideologickém až policejním slova smyslu, jak to v opačné úrovni zažili ve své původní vlasti, kterou právě z těchto důvodů opustili.

Přestože australské prostředí nabízelo přesídlencům novou existenci bez politických omezení, jednalo se však o princip *regulované svobody*, jak to brzo po příchodu do země poznali. Regulaci představovaly mantinely dvouletého pracovního kontraktu jako nezbytné vstupní podmínky pozdějšího vplynutí do australské společnosti.

Odchod československých migrantů do Austrálie po únoru 1948 (spíše relativně dlouhý migrační proces či transfer) má znaky *opakovaného prožitku běžnectví*. Znamená to, že v jejich případě to byla jakási *reprodukce úniku*, v níž můžeme rozeznávat čtyři fáze platné v plné šíři pro poúnorového uprchlíka (na ty po srpnu 1968 již neplatil závazek dvouletého pracovního kontraktu):

První fáze představuje většinou dramatický *útěk přes hranice* z ČSR do Rakouska nebo do Německa pod okupační správou tzv. západních mocností.

Ve druhé fázi se jednalo *vykoupení se z nehostinných podmínek lágrů* prostřednictvím dvouletého závazku (pracovního kontraktu), který představoval pro migranta povinnost být fyzicky k dispozici australské vládě. Ta zaplatila běženci cestu přes oceán a pak ho dva roky využívala jako pracovní sílu tam, kde jí byl nedostatek. Pro českého nebo slovenského uprchlíka z poúnorového Československa vévodila nad všemi možnými nejistotami a záludnostmi plynoucích z nabídek k přesídlení *vidina trvalého pobytu* a posléze *australského občanství*.

Ve třetí fázi to byl pokus, v mnohých případech dokonaný, *uniknout z dvouletého vládního závazku*, např. z tvrdých prací při budování železničních tratí nebo vodního systému v Snowy Mountains v Novém Jižním Walesu. Podobný hydroprojekt s názvem Hydro Electric se uskutečňoval také na Tasmánii, kde pracovalo v 50. a 60. letech 20. století mnoho imigrantů z východní Evropy (vedle Poláků, Maďarů, Jihoslovanů také Češi a Slováci; předseda krajanského sdružení J. Gala odhadoval, že touto pracovní zkušeností prošla přibližně polovina krajanů usedlých na Tasmánii).

Ve čtvrté fázi to byl *odchod na Tasmánii*, který můžeme chápat jako výměnu množiny příležitostí na australském kontinentě za ještě pokojnější život na ještě pustším ostrově.

Migrační transfer běženců začal únikem z ČSR do Rakouska nebo Německa (v některých případech do Itálie, když byly lágry v Německu přeplněné), kde je čekal několikaměsíční a nezděná několikaletý pobyt v uprchlických zařízeních. Čeští a slovenští přesídlenci na Tasmánii byli v první fázi svého útěku z ČSR součástí mimořádně silné vlny běženců, neboť po únoru 1948 uprchlo z ČSR na 60 000 lidí, kteří se po ilegálním přechodu hranic ocitali ve složité situaci.

Mezinárodní organizace pro uprchlíky (IRO) měla při řešení problémů běženců v uprchlických táborech nejprve k dispozici pouze status *displaced persons* (DP). Byl to na jedné straně akt dobré vůle, na druhé zároveň medvědí služba. IRO totiž měla uprchlíky považovat za osoby vysídlené v důsledku války, což se dalo vztáhnout i na Čechoslováky, přestože ti většinou emigrovali až po únoru v roce 1948. Mezinárodní organizace však měla zároveň asistovat těmto uprchlíkům při jejich návratu do původního domova. V tomto režimu tak československým

exulantům hrozil nechtěný návrat do země, odkud za mimořádně nebezpečných podmínek uprchli. Takovou možnost si nikdo z nich pochopitelně nepřál.

Později se na běžence z ČSR vztahoval nový status *refugees* (uprchlíci), i ten však musel mít pro Čechoslováky jistou výjimku. Ta nastala až po zásahu československých exilových organizací, neboť rovněž tento status byl zpočátku spojen přímo s obdobím války, nebo souvisel s problémy spojenými s následky války. Exilová organizace *American Fund for Czechoslovak Refugees* v čele s Jánem Papánkem, československým zástupcem v OSN (působil v OSN až do konce roku 1950), iniciovala Spojené státy americké a pak také Velkou Británii, aby zasáhly ve prospěch československých uprchlíků. I poté však nebyla pro tyto běžence nachystána žádná snadná cesta.

Uprchlíci museli v lágrech procházet záludnostmi screeningu, pověstnými opakovanými výslechy, při nichž se nesměly jejich stále porovnávané výpovědi rozcházet. Uprchlík dokazoval politické důvody odchodu i svou důvěryhodnost vzhledem k budoucí osobní ochraně IRO v režimu politického uprchlíka. Řada z běženců prošla uprchlickými tábory bez pohromy, což víme především podle jejich dnešních, tudíž vzdálených a mnohokrát transformovaných vzpomínek. Naproti tomu pro jiné uprchlíky to byly zážitky mimořádně nepříjemné. Ale ať šlo o kteroukoliv z obou situací, odehrálo se podobné základní prožitkové schéma, které můžeme shrnout následovně: Exil uprchlíky přiváděl k úvahám o smyslu existence člověka po prožitcích ve vypjatých situacích, v nichž vévodí soubor nepřenositelných zkušeností s převažujícím *principem náhod*. O principu náhody se dozvídáme v řadě exulantských osudů (k tomu existuje celá řada publikací například autoru: Pejškara 1992; Čelovského 1999; Navary 2007 a dalších).

Na druhé straně: U exulantů, kteří odcházeli až po roce 1968, velmi často zaznívají v jejich ústních i písemných vzpomínkách snahy zdůraznit mimořádné citové pohnutí po překonání hranic, resp. při popisu náhlého vědomí dvou protichůdných vjemů. Na jedné straně to bylo uvolnění, že jsou právě v tomto okamžiku ve svobodném světě, a na straně druhé to byl smutek či lítost (nikoli však litování), že jejich rozhodnutí se v tomto okamžiku stalo *definitivním*, tudíž bez šance návratu.

Volba přesídlení do Austrálie byla pro uprchlíky vlastně formou dalšího úniku – tentokrát z neakceptovatelných podmínek provizorního života v lágru. Přes pochybnosti, které tato šance mohla vzbuzovat, zdála se výměna pokořující situace v uprchlickém ghettu za možnost života v neznámé a vzdálené Austrálii být přece jen řešením. Především se tato země stala *nadějí* pro ty, kteří se nedostali do jiných evropských států nebo Spojených států amerických, a to kvůli tomu, že přistěhovalecké kvóty byly v těchto zemích naplněny. Dvouletý pracovní závazek (i když v takovém prostředí, o němž měli jen velmi málo informací) se proto jevil jako podmínka přijatelná, především pak jako konkrétní řešení složité situace – navíc v mnoha případech jedině možné řešení, když nepočítáme další pobyt v uprchlickém táboře. Pracovní závazek byl však pouze jedna stránka změn, které na novou poválečnou migraci z Evropy v Austrálii čekaly.

V čem tkvěla specifika poznávání sociální reality tehdejší Austrálie nově přicházejícími migranty, se dočteme v předmluvě ke knize Michaela Ciglera *The Czechs in Australia*, a to popisem nálady, která podle autora předmluvy trvala ještě tři desítky let po válce. Příčinu a charakter této nálady lze hledat v tom, že: Australští „starousedlíci“ sice toužebně očekávali velké sociální změny po válce, nikdo však z celé společnosti nedokázal poukázat na ty nejvýznamnější změny a jejich cílené řešení. Tím pádem chyběly motivace k zásadním činům ve prospěch tušených změn. Později k tomuto soudu přidal například Andrew Jakubowicz (v roce 1989) mínění, že to byly *dva procesy*, které poválečnou imigraci do Austrálie provázely. Na jedné straně to byl proces urbanizace, na druhé pak hlavně proces, který Jakubowicz nazval proletarizací obyvatelstva, na němž se zároveň podílel také každoroční přísun nové imigrace, i když to byla imigrace považovaná za nezbytnou podmínku budování poválečné Austrálie.

Tyto procesy s sebou přinesly velké sociální problémy. Systém sociální péče měl imigrační populaci posloužit jako účinná podpora a jako základní orientace v novém společenském prostoru. Zároveň měl působit jako nástroj účinné *asimilace* přistěhovalců do kulturní a společenské reality Austrálie. Migrační politika australské vlády byla tímto asimilačním trendem naplánována již od 40. let 20. století. Ale do konce století se pochopitelně proměnila: a to od „*asimilacionismu*“ přes víru v integrační tendence a jakési oboustranně aktivované sžívání (imigrantů a dříve usedlé populace) přes programovaný a spíše inzerovaný *multikulturalismus* až

k nejnovější fázi označované jako *mainstreaming*, tedy jakési sousedské či komunitní vzájemné sžívání.

Takže na pozadí stručně naznačených trendů můžeme říci, že tasmánská situace vykazuje podobné rysy, jaké vládly na celém australském kontinentě, avšak v jakési *venkovštější podobě*. K ilustraci řečeného si můžeme vzít na pomoc texty, které informují o Tasmánii. Ať už se jedná o průvodce pro turisty či výzvy k imigraci, setkáváme se většinou se třemi fenomény. Za prvé je to stále trvající potřeba nové a nové imigrace, pro niž je stále dost místa nejen z hlediska volného geografického prostoru. Druhým fenoménem, který upřesňuje první, je možnost uplatnění odborně vzdělané imigrace v různých oblastech lidské činnosti. Třetí předkládanou devízou bývá upozornění na mimořádně dobré podmínky k životu v úchvatném přírodním prostředí.

Po zkušenostech, které nastřádali krajané, imigranti z bývalého Československa, můžeme jmenované přednosti sloučit do označení „*prostor k mimořádně dobrému sebevyjádření*“.

Abych se vrátil k tématu českoslovenství, lze stručně uzavřít konstatováním: Prožívané českoslovenství u Čechů a Slováků na Tasmánii se uskutečňovalo jako derivát jejich bývalé československé státní příslušnosti, která jim byla emigrací formálně odňata, avšak k níž se nadále vědomě hlásili. To představuje mírný paradox: *tj. co už fakticky neměli (československé občanství), se stávalo pro ně vzájemným poutem*, navíc se jejich život vyvíjel v podmínkách, kde každý měl šanci uplatnit se bez nadbytečného dohledu od systému a bez přílišné vzájemné rivality či snad závisti, ale naopak v atmosféře vzájemné podpory.

A douška na úplný závěr o návratech po roce 1989: Při návratech do svého původního domova krajané z Tasmánie zjišťovali, že *kvalita mezilidských vztahů* se v českých zemích i na Slovensku neslučuje s normami, které si navykli vnímat a praktikovat v tasmánském prostředí. To je většinou vedlo k uvědomělejšímu ztotožnění se s novým domovem na Tasmánii a odvádělo od záměrů reemigrovat zpět do Čech, na Moravu či Slovensko.